

Vido Naujiko nuotr.

Akademikas Jonas Kubilius

(1921–2011)

Lietuvai šie metai išskirtiniai – liepos 27-ąją profesorius habilituotam daktarui, Lietuvos mokslų akademijos tikrajam nariui Jonui Kubiliui būtų sukakę 100 metų. Ties 90-ties metų riboženkliu jis paliko mus, įprasminęs savo gyvenimą nepamirštamais epochiniais darbais.

Jonas Kubilius gimė 1921 m. Fermų kaime (Eržvilko vlsč., Tauragės apskr.). Iš čia jo gyvenimo kelias tiesėsi į Raseinių gimnaziją, Vilniaus universitetą (VU) ir aspirantūrą Leningrado (Sankt Peterburgo) universitete pas Rusijos akademiką Jurijų Liniką. Matematika tapo ir mylimąja, ir pašaukimu. Jau pirmojoje mokslinėje publikacijoje (1949 m.) Profesorius įrodė tam tikros klasės skaičių, numatytą Malerio klasifikacijoje, egzistavimą. Po šio darbo bendroji Malerio

hipotezė metrinėje skaičių teorijoje tapo iššūkiu pasaulio matematikams. Profesoriaus pasitenkinimui 1964 m. problemą išrutuliojo jo mokinys baltarusis Vladimiras Sprindžiukas, o ir dabar Minske tematiką plėtoja pripažinta Kubiliaus „anūkų“ grupė. Aspirantūroje buvo sėkmingai nagrinėjami daugiamatės analizinės skaičių teorijos klausimai. Šiandien neabejojama, kad šie tyrimai išjudino Landau hipotezę apie pirminių skaičių išreiškimą vieneto ir natūraliojo skaičiaus kvadrato suma.

Kupinas idėjų jaunas mokslų kandidatas į Vilnių grįžo 1951 m. Mintys jau sukosi apie aritmetinių funkcijų reikšmių pasiskirstymo dėsningumus. Deterministinė analizė sunki, bet gal padės tikimybinės priemonės? Subrandinama tikimybinės skaičių teorijos idėja, fundamentalūs jos teiginiai. Matematikoje tai naujas požiūris, kurį jo buvęs mokytojas J. Linikas vėliau pavadins „... turinčiu filosofinę prasmę“. Dėsningumai aprašomi, iš nežinios ateina žinojimas. Matematinėje literatūroje atsiranda terminai ir dažnai cituojami raktiniai paieškos žodžiai: *Kubiliaus fundamentalioji lema*, *Kubiliaus H klasė*, *Kubiliaus tikimybinė erdvė* bei *Turano–Kubiliaus nelygė*. Šių tyrimų įtakoje išsiplėtė tikimybinių metodų taikymas kitose matematikos šakose, ypač kombinatorikoje, grafų teorijoje, funkcijų teorijoje. J. Kubiliaus indėlis bei idėjos turi ir turės puikią plėtros perspektyvą. Savo likimą išgyvena ir jo knygos *Tikimybiniai metodai skaičių teorijoje*, išleistos 1959 ir 1962 m. rusų kalba. Antroji monografija 1964 m. buvo išversta JAV į anglų kalbą, 1999 m. ten pasirodė jos penktasis leidimas. Puikių pasiektų mokslinių rezultatų skonis ir laurai (Greifsvaldo, Latvijos, Prahos Karlo ir Zalcburgo universitetų garbės daktarų vardai) nenustelbė Profesoriaus noro įvairiapusiškiau tarnauti Lietuvai, jos mokslui ir ypač jaunimui.

Titanišką darbą akad. J. Kubilius atliko kurdamas Lietuvos matematikos mokyklą, prisidedamas prie mokslo institucijų steigimo ar rengiant joms kadrus. Toliaregiškai numatęs, kad tikimybių teorija, išsiskirianti gilumu ir plačiomis taikymų galimybėmis, galėtų tapti Lietuvos matematinės mokyklos pagrindine sritimi, akad. J. Kubilius sukūrė ištisą jos plėtotės sistemą. Šeštojo dešimtmečio viduryje universitete jau veikė jo vadovaujamas seminaras, gambiausi absolventai buvo siunčiami į tuometės Tarybų Sąjungos mokslų centrų aspirantūras. Lietuvoje jų jau laukė ne tik universiteto katedros, bet ir mokslo institutas. Fizikos ir technikos institutas, kuriame Profesorius dirbo nuo 1953 m., 1956 m. buvo reorganizuotas į Technikos bei Fizikos ir matematikos institutus. Pastarojo instituto direktoriaus pavaduotoju moksliniam darbui buvo paskirtas J. Kubilius. Jis tapo Matematikos ir astronomijos skyriaus vadovu.

Ypatingą dėmesį Profesorius skyrė gabių moksleivių, vadinamųjų deimančiųų, paieškai ir rengimui. Laikas, paaukotas Jaunųjų matematikų olimpiadoms, joms skirtiems uždavinynams išleisti ir vadovėliams rašyti nenuėjo veltui. Daugelis olimpiadų nugalėtojų įstojo į universitetą ir toliau buvo Profesoriaus globojami. Antradieniais buvo atvertos Kubilių namų durys, asmeninė biblioteka. Šių eilučių autorius, kaip ir kiti lankytojai, turėjo laimę justi išskirtinį visos šeimos svetingumą. Akad. J. Kubilius išugdė tris dešimtis mokslo daktarų, iš kurių didelė dalis tapo profesoriais. Jo iniciatyva 1961 m. buvo pradėtas leisti *Lietuvos matematikos rinkinys*, kuris 1973–2007 m. JAV buvo verčiamas ir į anglų kalbą, o 2008 m. tapo tarptautinės Springer'io leidyklos žurnalu, rengiamu Lietuvoje. Pirmoji nacionalinė matematikų konferencija buvo surengta 1958 m. Joje *de facto* buvo įgyvendinta kita Profesoriaus idėja – įsteigti Lietuvos matematikų draugiją (oficialiai įregistruota 1962 m.). Septintajame praėjusio amžiaus dešimtmetyje Lietuvoje buvo surengtos pirmosios sąjunginės mokslinės konferencijos ir mokyklos.

Aštuntąjį dešimtmetį Lietuva pasitiko turėdama susiformavusius matematikų kolektyvus, rengiančius ir prestižinius tarptautinius susitikimus. Prof. J. Kubiliaus organizacinė veikla buvo jaučiama visur. Mokslo renginių gausoje išskirtinę vietą užima analizinės ir tikimybinės skaičių teorijos konferencijos, skirtos Profesoriaus jubiliejams, teberengiamos nuo 1991 m. Palangoje jo mokinių iniciatyva.

1958-ieji Profesoriumi buvo ypatingi – jis paskiriamas seniausio Tarybų Sąjungoje Vilniaus universiteto rektoriumi. Juo išbuvo beveik 33 metus – ištisą Universiteto ir jo Rektoriaus gyvenimo epochą. Kaip jis pats pabrėždavo prisiminimuose, svarbiausi uždaviniai buvę išlaikyti universitetą lietuvišką, apsaugoti nuo atėjūnų ir savųjų perėjūnų, paversti jį pirmaujančia mokslo institucija, išplėtoti mokymo bazę, atstatyti suniokotą kultūrinį paveldą, atitekusį universitetui. Priėmęs universiteto bendruomenės, turėjusios vos 3 000 studentų ir apie 400 dėstytojų, valdžios skeptrą, išugdė ją penkeriopa. Vien tik per šį laikotarpį jame buvo išduota per 65 000 diplomų, išgarsėjo kolektyvai, nagrinėjantys aktualias šiuolaikinio mokslo problemas. VU 400 metų jubiliejaus iškilmės ne vienam suteikė vilčių kada nors gyventi nepriklausomoje Lietuvoje.

Profesorius niekada nevengė visuomeninės veiklos, jei tai tarnavo universitetui, Lietuvai. Lietuvos Aukščiausioje Taryboje jis dirbo dvidešimt, o TSRS – dvylika metų. Jo tiesmukiškas žodis ir nelankstus stuburas ne visada patikdavo valdžiai, bet iškovotas autoritetas buvo pernelyg didelis. Nusipelnisiumi mokslo veikėju jis buvo pripažintas 1959 m., akademiku buvo išrinktas 1962-aisiais, o 1958 m. ir 1981 m. jam buvo skirtos Lietuvos valstybinės mokslo premijos. Sąjūdį ir Lietuvos Nepriklausomybę Profesorius pasitiko su neslepiamu džiaugsmu ir viltimis, net ryžosi tapti Seimo nariu. Rektoriaus skeptras bei VU Tikimybių teorijos ir skaičių teorijos katedros, beje, jau sulaukusios 60-ties metų sukakties, vedėjo pareigos buvo perduoti kitiems. Ir naujame atsakingame veiklos bare Akademikas dosniai dalijosi patirtimi bei išmintimi. Visuomeninis aktyvumas neišblėso ir baigus darbą Seime. Valstybės gyvenimo peripetijas jis drąsiai komentavo dešimtyse interviu ir straipsnių, iš kurių dalis pateko į knygą *Davėme žodį ir jį išlaikysime* (1996 m.) bei į akad. J. Kubiliaus vadovauto sambūrio *Patirtis* pareiškimus.

Vis nepamirštu iki išnaktų ties rašomuoju stalu palinkusio savo Mokytojo, kuriančio, rašančio, kad „išliktų ateičiai“. Lietuvos mokslo istorija visada buvo jo mylimąja. Dar rektoriaudamas prof. J. Kubilius kuravo serijos *Lietuvos mokslo paminklai knygas* ir redagavo VU istorijos tomus. Jam vadovaujant buvo išleistas trikalbis naujai sunormintų *Matematikos terminų žodynas* (1994 m.). Profesorius inicijavo knygų seriją *Iš Lietuvos matematikos istorijos* ir ją pradėjo studija *Antanas Baranauskas ir matematika* (2001 m.). Sutelkė kitus autorius, kurių straipsniai išleisti dviejuose rinkiniuose. Po Profesoriaus netekties pagal jo rankraštį buvo išleista *Matematika Lietuvos aukštosiose mokyklose 1921–1944 metais* (2015 m.).

Didžiųjų asmenybių darbai ir idėjos išlieka...

LMA tikrasis narys, VU profesorius emeritas Eugenijus Manstavičius

2021 m. liepa